

Fra Tornemark (1742)

Af viceinspektør *V. Møller*, København

Da Præsten Mads Holm i Kvislemark efter 34 Aars Virke der blev Stiftsprovst og Sognepræst ved Frue Kirke i København (han var da 65 Aar og døde kort efter), fik Sognet en ny Præst, som hed Mentzer. Han fortæller 1742 om et Kvindmenneske Dorthe Rasmusdatter, der havde tjent hos en Jæger paa Fyrendal Hans Adolph (Hans Jæger kaldet), hvor hun blev besvangret og til Mikkelsdag rejste til en Birkedommer paa Holsteinborg Birk. Da det nærmede sig med Fødselstiden, kom hun til Tornemark og gjorde Barsel der Dagen før Kyndelmisse. „Da jeg kom dertil i Embedsforretning, faldt det mig ind, at siden jeg var der i Byen, jeg da vilde tale med et Par Ægtefolk, hvor just dette Menneske er i Huset, for at, om det var muligt, at forlige dem, efterdi de levede i et ukristeligt Ægteskab med hinanden, og da jeg kommer ind, finder jeg Dorthe Rasmusdatter, der til min største Forundring samme Morgen havde gjort Barsel. Jeg undlod da ikke straks at forestille hende hendes Synd, men adspurgte og ved samme Lejlighed, hvem hun havde bedrevet saadan Utugt med, hvorom adskillige Rygter havde udbredt sig. Først sagde hun, det var en Mand i Næstved, men som denne Bekendelse forekom mig mistænkelig, formanede jeg hende, at hun vilde vare sig, at hun ikke besmittede sin Samvittighed med Usandfærdighed. Da virkede den Formaning saa meget, at hun straks svarede,

Fra Tornmark (1742)

om jeg ej vilde blive vred paa hende, saa vilde hun sige Sandhed, nemlig, at Hans Jæger, hendes forrige Husbond, (som var en Ægtemand, der har sin Hustru endnu levende), var hendes rette og sande Barnefader, hvilken Bekendelse hun og baade ved Daaben, saavel og alle Vegne, hvor hun kunde blive sigtet, vilde tilstaa og ikke fragaa. Jeg gik da fra hende og begyndte den Forretning, som jeg egentlig var kommet for.

Da nu Kyndelmissedag dette uægte Barn skulle kristnes, falder det mig ind, at det vel vilde være fornøden at spørge sig for, allerhelst jeg befrygtede, at Hans Jæger vilde ombestemme Mennesket (som han og siden med en forunderlig Listighed stærkt har tragtet efter) og nøje efterforske, hvem vedkommende vilde udlægge til Barnefader; derfor blev da Kvinden, der bar Barnet, først saaledes adspurgt, som jeg plejer ved uægte Børns Daab at spørge: Siger sandfærdig, hvem er Fader til dette Barn?, hvortil af Kvinden blev svaret sagte: Hans Adolph; men jeg, konfunderet over det Navn Adolph og mig befrygtende for, at Personen, som var Barnefader, siden skulde nægte det (som endnu med største Haardnakkethed sker) med Paaskud, at vel en anden af samme Navn kunde være Barnefader, sagde videre: Taler højt, hvem er Barnefaderen? Dertil svarede hun atter sagtene end første Gang: Hans Jæger, hvorpaa da af mig blev spurgt: Er ikke Hans Jæger Fader til dette Barn? – hvortil da endelig blev svaret højt Jo af Barnets Moder. Hans Jæger har tolket min Forsigtighed derhen, at han har indstævnet mig for Holsteinborg Birketing, for at jeg havde sigtet derhen at forklejne hans Rygte og gøre ham Tort og Clame (usand Beskyldning). Vel kan jeg ikke nægte, at Personen er af det Slags Mennesker, der lever sikkert bort i deres Synder, søler sig i adskillig Liderlighed og med eet Ord elsker de Udyder, som desværre

følger mange, som er af samme Profession som han, men hvorom alting er, kan jeg forsikre, at intet mindre end enten at blamere og tortere ham har været min Afsigt, men alene Guds Ære, at Sandhed maatte siges, og Gud ikke med Løgn og Usandfærdighed bespottes.“

Præsten har ikke Lyst til at møde i Birkeretten og indskyder sig for den gejstlige Ret.

Sagen kom saa for Holsteinborg Birkeret i Rude; Hans Jæger anlagde Sag mod Dorthe Rasmusdatter, der i Fyrendal Kirke havde udlagt ham som Fader til sit sidste (uægte) Barn. Det erfares – siger Dommeren – at Jæger ved Fyrendal Hans Adolph Oysen finder sig højlig fornærmet, idet Dorthe Rasmusdatter har udlagt ham som Barnefader paa hans høje Alderdom til sit sidst avlede, uægte Barn, som Attesterne melder, hvilket Hans Adolph Oysen ganske anderledes beviser ved Tingsvidner, at hun selv har mødt og tilstod lige at være i Sandhed, som hun har bekendt for sin Sognepræst (Mentzer), at en Galanteri Købmand fra Næstved var hendes rette Barnefader og ingen anden, som ogsaa en Del af de øvrige Vidner forklarer. Og som da Dorthe Rasmusdatter ikke er mødt, men er funden ganske ustadig i sin Bekendelse og kan derfor ikke anses at fare med Sandhed, saa kan ikke rettere kendes, end at Jægeren Hans Adolph Oysen bør frifindes for denne ublu Bekendelse, som Dorthe Rasmusdatter har gjort imod ham. – Mentzer har nok ikke følt sig helt vel tilpas efter denne Dom.

På den Tid boede en 3die Præsteenke i Tornemark, nemlig Maren Helles, der havde været gift med Præsten Mads Holm i Kvislemark. Ved et mærkeligt Lune var han blevet Stiftsprovst i København – efter en Menneskealders Virksomhed

Fra Tornmark (1742)

paa Landet. Han døde samme Aar, han skulle tiltræde, og Enken bosatte sig da i Tornemark.

D. 20 Decbr. 1742 opretter hun i Overværelse af Præsten Mentzer i Kvislemark og Forvalteren paa Holsteinborg, Christian Lindam, sit Testamente. Hun havde ingen Børn i Ægteskabet, hvorfor Mandens Søn af første Ægteskab Ulrik Adolph Holm (formentlig opkaldt efter Greven paa Holsteinborg), Negotiant i Nibe, arvede alt. Dog skulde Marens Søster, Anna Helles g. med Hans Must paa en Gaard fire Mil fra Christiania have 300 Daler, medens hendes Broder Morten Helleesen, Kontrolør i Aarhus, havde et Levebrød og derfor intet fik.

De fattige og Almissemønstre i Kvislemark og Fyrendal Sogne, hvor hendes Mand i 34 Aar havde været Sognepræst og Lærer, blev betænkt med 50 Slettedaler.

Endelig vilde Enken begravnes i Fyrendal Kirke paa det „ordinerede“ Sted.

Mentzers Efterfølger hed Johan Hvid, der rørende fortæller om sin gamle Faders Død: Min gode gamle Fader er hensovet i Herren i hans Alders 78 Aar og Embeds 52 Aar. Hans Syn og Hørelse slog ham ej Fejl indtil hans Dødsdag. For hans Helbreds Skyld kunde han endnu have levet længer, dersom ikke en ulykkelig Tilfælde havde gjort Ende paa hans Dage. Thi da han ved sidste Mortenstider en Aften vilde rejse sig op af en Bænk, som han plejede at hvile sig paa og i det samme støttede sig paa et gammelt Tebord, gik Bordet i Stykker, og han derover fik saa haardt et Slag, at han ej kunde rejse sig, men blev baaren i Sengen, hvor han maatte holde det ud i 12 samfulde Uger, dog uden synderlig Pine, som den salig Mand stedse forsikrede, at han fandt ingen Sygdom, ingen Forandring i sin Søvn, uden en stor Afmagt, som lang-

somt udtærede ham, saa at han døde med fuldkommen Forstand i en utrolig Stilhed og Hengivenhed, thi da han nylig havde talt højt og tydeligt med de nærværende, lagde han sit Tørklæde over Ansigtet og sov hen.

— Fra Fru Grevinde v. Holstein har jeg med sidste Post faaet Brev, at hendes anden Søn er død d. 9. Febr. (1760) af Smaakopper i Genève, det har været et fatalt Akademi for det grevelige Hus, de 2 ældste Brødre døde der af Børnekopper kort efter hinanden, de var rejst derhen for at lære at leve, men Guds Villie var, at de skulde dø. Saa er der nu kun een Arving tilbage til Grevskabet Holsteinborg, en Herre paa 10 Aar, som eneste Søn Fru Grevinden har beholdt i Live af 5 andre, som er døde i deres bedste Ungdom.

— Det har tildraget sig Natten mellem d. 17de og 20. Decbr. omtrent Klokken 2 Slet, at Folk i mine Sogne har fornemmet et Jordskælv, fast ligesom forleden Aar med et stærkt Skrald og Rystelse i Husene. Jeg og ingen af mine har mærket det, eftersom vi laa i vor rolige Søvn, men adskillige paa Fyrendal Gaard samt i en stor Landsby, som hedder Tornemark straks herved, har tydeligt observeret det. Disse Jordskælv bliver nu om Stunder mere og mere almindelige i Verden, og det er mærkeligt, at disse tvende Jordskælv var just indfalden ved Solhvervstiden.

Med en ugudelig Mand, Nikolaj Whitte, der var flyttet ind i Møllehuset i Tornemark, havde Provst Hvid adskilligt Besvær. Jeg forlangte Skudsmaal af ham, fortæller Hvid, hvorledes hans Forhold havde været andre Steder, og det lovede han at skaffe. En Tid lang derefter begærede han at tegnes til Guds Bord, men da jeg atter erindrede ham om Skudsmaalet, som endnu ej var anskaffet, blev han forbitret i Sindet og lod haant om at forsyne sig med Skudsmaal. Imidlertid

Fra Tornmark (1742)

fremturede han i sit forargelige Levned med Guds Ords Forsømmelse, Drukkenskab og en ukristelig Omgang med sin Hustru, og endskønt jeg adskillige Gange har givet ham de alvorligste Formaninger, har det sig altsammen været forgæves. Midt i dette ryggesløse Levned har han en og anden Gang med Trodsighed paastaaet at ville til Guds Bord; jeg refererede mig til mit forrige: dels maatte han skaffe Skudsmaal og dernæst udvise en alvorlig Forbedring i sit Levned. Endelig kom hans Kone til mig i Kirken og leverede mig et Skudsmaal fra Tjustrup af 14. Apr. 1763, hvoraf ses, at de begge har været til Guds Bord 1762, og da de altsaa havde holdt sig fra Herrens Bord et helt Aar, turde jeg ikke antage dem. Siden er Nikolaj With udsat af Møllen og bortrejst, uden at nogen ved, hvor han er. Derpaa er hans Kone kommet til mig og vemodig beklaget sig over Mandens ugudelige Levned og haarde Medfart imod hende, da han adskillige Gange har hugget til hende med sin Hirschfanger og ofte truet hende paa Livet. Allermest nager det hende at være udelukket fra Herrens Bord; det er hans Skyld alene. Vilde hun gaa til Guds Bord, havde Mølleren sagt, at han vilde skyde hende ihjel, saa snart hun kom hjem fra Kirken. Konen har et godt Rygte her i Sognet og har tit været i Guds Hus, naar Manden tillod hende det. Hun beklager hans ulykkelige Tilstand og beder for ham. Skønt Stedmoder elsker og sørger hun godt for Børnene.

Præsten vil nu lade hende komme til Alters uden at staa offentlig i Skrifte, da hun er uskyldig.

Iøvrigt var Hvid god til at opsnuse sjældne Bøger til Bispen, naar disse kom paa Auktionsbordet i Præstegaardene, ligesom han undertiden sender Blomster fra sin Have ind til Bispegaarden.

V. Møller

1765 skriver han, at i Aarets Almanak – formedelst en Trykfejl – er faldet en særdeles Urolighed over Almuen, idet der ved d. 18. December staar, at Solen gaar op Kl. 3.31, hvorover Bønderne plager sig med skrækkelige Forestillinger og mener, at Verden skal forgaa! Til Lykke har jeg 2 Udgaver af Almanakken, af hvilke den ene viser Solens rigtige Opgang, hvoraf jeg har stillet en og anden af Bønderne tilfreds. Man lærer heraf, at har Bønder end kun faa Bøger, saa læser de dem des flittigere og holder sig til Bogstaven. Dog, det gik den lærde Dantzius intet bedre, thi da han havde ladet sin hebraiske Bibel ligge opslagen og derefter faldt paa et vist Sted, hvor der stod en ny Accent, som hverken han eller nogen tilforn havde mærket, brød han sit Hoved jammerligt, indtil han omsider kom efter, at en Flue havde sat dette fremmede Punktum.

Rimeligvis har Bispen med Interesse læst disse Nyheder.

En Dag kom der til en Gaard et fremmed Kvindemenneske, som kaldte sig Margrete. Hun fik Lov at blive og gjorde sit Arbejde troligt og flittigt. Nok syntes Bonden, der havde taget hende i sin Tjeneste, at hun ikke havde sin fulde Samling, og han ikke heller vidste, hvad han skulde tænke om hende, siden han ikke af hende kunde faa nogen Oplysning om, hvor hun var fra. Han og hans Husfolk mærkede tillige, at hun om Aftenen og om Natten paa sit Leje med vemodig Klage paakaldte Gud om Naade for sin arme Sjæl og især idelig lod sig forlyde med en inderlig Længsel efter engang at blive antaget til Konfirmation.

Da Bonden kom op til Præsten og berettede dette, anmodede Præsten ham om at lade Kvinden blive sendt op til ham. Efter mange Paamindelser kom hun endelig, og da hun

Fra Tornmark (1742)

i Enrum havde sagt sit Navn, brød hun ud i en heftig Graad, idet hun sagde, at hun var en grov Synderinde.

Af en Gaardmand i Lundby i Tjæreby Sogn ved Skelskør havde hun ladet sig forlokke, først med Penge, siden med hans skrækkelige Trusler, da han en Aftenstund var kommet til hende alene i Marken. De var flygtet sammen og havde flakket om i Herredet med hinanden i stadig Frygt for at blive paagrebet, da de var efterlyst. I Egnen af Karebæk Sogn forlod han hende uden at hun vidste, hvor han søgte hen. Hun havde heller intet hørt om ham og skøttede heller ikke derom. Saa var hun kommet i Tjeneste hos Gaardmanden, hvor hun til Dato ganske roligt havde opholdt sig og tjent trolig i det Haab, at hendes Husbond vilde hjælpe hende til Konfirmation. Nu bad hun indstændigt Præsten om dette, og at hendes Ungdoms store Brøde og Ufornuft, som hun nu fortrød, maatte tilgives hende, ligesom den verdslige Straf, som hun havde gjort sig skyldig til med hendes forargelige og slette Opførsel, maatte eftergives hende. Præsten foreholdt nu Husbonden den Straf, som Loven paalægger den, der antager Tjenestefolk uden Skudsmaal. Bonden turde saa ikke tage hende med tilbage. Saa begyndte hun ynkeligt at beklage sig: nu var hun husvild og tjenesteløs, saa hun stod i Fare for at blive indviklet i sine forrige Synder. Præsten ynkedes da over hende og lod hende blive i sit Hus, saa hun kunde blive undervist om Gud og sin Saligheds Sag. Han siger, at Gud ved bedst, om hun mener, hvad hun saaledes taler. Forsøgte Præsten at knibe udenom, kom der ynkelig Graad og høje Skrig fra hende, saa han lod hende blive og lovede at antage hende til Forberedelse til Konfirmation. Vel havde Præsten nok set, at hun var efterlyst fra Tjæreby, men han mente, at det var rigtigere at beholde hende og kanske frelse en Sjæl fra Vildfarelse.

V. Møller

Han indberettede dog Sagen til Bispem, som anmodede ham om at forhøre Margrete igen, om hun havde begaaet vitterlige Laster foruden den med Lundby-Gaardmanden, om hun var bleven besvangret eller havde født Børn. Til dette svarede Margrete, at ingen kunde overbevise hende derom.

Formentlig har Margrete naaet sit Maal. Kanske Grunden til hendes Ønske om at blive konfirmeret var den, at hun saa kunde blive gift. Dengang var Konfirmationen en uomgængelig Nødvendighed for at komme i Ægteskab paa lovlig Maade.

1762 faldt 2 unge Mænd, Peder Sørensen og Peder Nielsen fra Tornemark, for Fristelsen til at rapse af de gode Ting, der opbevarede paa Fyrendal Gaard. Egentlig vilde de kun tage Pærer i Haven, men da de saa kom ind her, saa de i et Kældervindue nogle dejlige Oste. De slap ind i Ostekammeret ved siden af Hollænderiet, hvor Peder Sørensen tog 4 Oste. Dernæst tog de et Vindue ud og kom ned i Vinkælderen! her drak de 3 Bouteiller Vin – den var noget sur, sagde de – og slog Flaskerne i Stykker. Fogden paa Holsteinborg, Palle Lorenzen, sagde imidlertid, at der manglede 22 Flasker i Vinbeholdningen.

Peder Sørensen havde forøvrigt før været inde i Køkkenhaven paa Fyrendal og taget en Del Hvidkaalshoveder. Vinduer og Lemme ved Vinkælderen og Ostekammeret var bleven spoleret ved deres Indgang. De indstævnedes Vidner deriblandt Ladefogden Hans Pedersen paa Fyrendal og Rasmus Jacobsen af Tornemark, havde aldrig ført hørt noget ufordelagtigt om de 2 unge Mennesker. Palle Lorenzen tiltalte dem nu, fordi de havde understaaet sig at tage 6 Flasker Vin og nogle Oste – samt Hvidkaalshovederne. De blev begge

Fra Tornmark (1742)

dømt til at erstatte det stjaalne med Penge, hvortil kom et Ophold i Arresten nogen Tid.

Efterskrift.

Kilderne til de to artikler fra Kvislemark og Tornemark er ifølge forfatterens oplysninger Holsteinborg Birks og Vester Flakkebjerg Herreds tingbøger samt et par præste-kaldsbøger.

Det i slutningen af den første artikel nævnte mageskifte af 27. Juni 1646 fortjener lidt nærmere omtale. Da herremanden Gunde Rosenkrantz havde erhvervet Vindingegaard, nu Fuirendal, nedlagde han landsbyen Vindinge og inddrog jorden under hovedgården. Også præstegårdens jord indtoges, og Rosenkrantz må derfor skaffe præsten erstatning ved at overdrage ham en ny gård i Kvislemark. Herved forklares det mærkelige forhold, at det lille Kvislemark sogn (567 ha.) er hovedsogn og det store Fuirendal sogn (1987 ha.) anneks.

Red.